

הרב אביחיל גרינוולד, מעלה אפרים

לעזרת ה' בגיבורים¹

ראשי פרקים:

א. עזרת ה' או עזרת ישראל?

ב. מלחמת האויבים בעם ישראל היא דרכם להילחם נגד ה'

ג. הכרת ה' בעולם עוברת דרך עם ישראל

ד. שורשי האנטישמיות

ה. על יחוד ה' הוא עושה מלחמה

ו. נוראותיו של ה' והוצאת ארון הברית למלחמה

ז. אחרית דבר

א. עזרת ה' או עזרת ישראל?

דבורה הנביאה בשירתה (שופטים ה, כג) מותחת ביקורת על אלו שלא נחלצו לבוא למלחמה:

אֲרוֹנֵי מְרוֹז אָמַר מְלֶאֶךְ ה', אֲרוֹן אֲרוֹר יִשְׁבֶּיָהּ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת ה', לְעֶזְרַת ה' בְּגִבּוֹרִים.

מדוע נתקללו אנשי מרוז²? משום ש"לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגיבורים".

כיצד באים לעזרת ה'? כיצד אפשר כביכול לעזור לקב"ה, וכי הקב"ה צריך את עזרתנו ח"ו?! כמו כן, צריך להבין מי הם אותם גיבורים ובאיזה צד הם נמצאים, האם ה' עוזר להם, נעזר על ידם או זקוק כביכול לעזרה כנגדם?

¹ לרבים מן המקורות הופנית ע"י מו"ח הרב אריה שטרן. תודתי נתונה לו.

² נחלקו הפרשנים מי הוא אותו מלאך המקלל את יושבי מרוז, ראה עיין תרגום יונתן ורד"ק.

המלבי"ם מסביר את הדבר כפשוטו:

והמלאך מקלל אותם ארור יושביה, שיהיו ארורים על שישבו בביתם.
ומפרש כי לא באו בגבורים (פ' עם גבוריהם) לעזרת ה'.

לדעת המלבי"ם, הגיבורים הם אנשי מרוז עצמם, או לפחות הגיבורים שבקרבתם,
ואשמתם היא בכך שלא באו לסייע לקב"ה.

כפי שכתבנו לעיל, הדברים קשים, ונביא את הקושיה בלשונו של האלשיך
הקדוש:

ושמא תאמרו האם ה' יוצר הכל יתברך צריך עזרת ברואיו, ומה גם בשך
ודם?

ולכן מסביר האלשיך:

לזה אמר לעזרת ה' בגבורים, כלומר **אין הפירוש לעזרת ה' לעזור את ה'
חלילה, כי אם לעזר של ה' אשר הוא בגבורים, שהוא יתברך עוזרם והיה
להם לבא.**

וכונת הכתוב על דרך הקודם, כי לא שהיינו צריכים לאנשי מרוז, אלא שלא
באו לעזרת ה' אשר בגבורים, כי ה' במ ועל כן הם נוצחים, וגם אתם היה
עזרת ה' ולא היו מסתכנים במלחמה, שעל כן תגדל אשמתם:

מסביר האלשיך, שהגיבורים הם אנשי המלחמה שבעם ישראל, ואין הכונה שהם
עוזרים לקב"ה אלא שהם נעזרים ע"י הקב"ה. ובכך גדלה אשמת אנשי מרוז,
היתה להם סיעתא דשמיא ואף על פי כן לא באו להילחם!

כלומר, לדעת המלבי"ם היה לגיבורי מרוז לבוא לעזור לה' במלחמתו. ואילו
לדעת האלשיך היה לאנשי מרוז להצטרף למלחמה יחד עם כל גיבורי המלחמה
של עם ישראל ולהיות נעזרים ע"י הקב"ה.

לדעת שניהם "לְעִזְרָת ה'" מתפרש ביחס לקב"ה עצמו, אלא שהשאלה היא אם
לעזור לו או להיות נעזר על ידו.

ואולם, בתרגום יונתן מופיע כך:

אַרִי לֹא אֶתּוֹ לְסַעְדֵן עֲמֵא דְה' פֶּד אֲגִיחַ קְרָבָא בְּגִבְרָיָא.

כלומר, העזרה היא לא לה' ולא על ידי ה', אלא לעם ה' הנלחם בגיבורים, שהם סיסרא וחייליו.

וכך מסביר המצודות:

לעזרת ה' בגבורים - כפלה הדבר לפרש באיזה עזרה, ואמרה לעזרת עם ה' הנלחם בגבורים, והם אנשי סיסרא.

המחלוקת היא בתרתי: למלבי"ם ולאלישיך הגיבורים הם גיבורי ישראל, גיבורי מרוז בפרט (מלבי"ם) או גיבורי ישראל בכלל (אלישיך), ואילו לתרגום יונתן הגיבורים הם גיבורי סיסרא.

ועוד, לדעת המלבי"ם והאלישיך הכונה בפסוק היא לקב"ה בעצמו, אם לעזור לו (מלבי"ם) או להיות נעזר על ידו (אלישיך), אבל לדעת התרגום הכוונה היא לעם ישראל ולא לה'.

אולם דברי התרגום קשים, שהרי בפסוק מדובר על עזרה לה', וכיצד בא יונתן ומסביר שזו עזרה לעם ישראל?

ב. מלחמת האויבים בעם ישראל היא דרכם להילחם נגד ה'

ניעזר בהסברו של רש"י:

לעזרת ה' - כביכול שמי שהוא עוזר את ישראל כעוזר את השכינה.

הוא אומר: העזרה לעמ"י, שהם בניו של הקב"ה, היא כעזרה לקב"ה בעצמו.

ניתן להבין את הדברים בפשטות, שהרי "כי אנו עמך ואתה אלוקינו, אנו בניך ואתה אבינו", ומי שעוזר לבן משמח את האב ונמצא כעוזר את האב עצמו³. ואולם נראה להבין הדברים בצורה עמוקה יותר.

³ ראה למשל דברי טורנוסרופוס הרשע, בבא בתרא י ע"א.

את דברי רש"י מצאנו במדרש (ילקוט שמעוני שופטים, רמז נה):

כי לא באו לעזרת ה' - אתה מוצא כל מי שהוא עוזר לישראל כאלו עוזר למי שאמר והיה העולם, שנאמר "כי לא באו לעזרת ה'", לעזרתנו לא נאמר, אלא לעזרת ה', וכן הוא אומר "כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו", וכל מי שהוא קם על ישראל כאלו קם על מי שאמר והיה העולם, שנאמר "כי הנה אויביך יהמיון", אויבינו אין כתיב כאן אלא אויביך, כי הנה אויביך יהמיון מפני מה? על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך. וכן הוא אומר "תכלית שנאה שנאתים", מפני מה? "הלא משנאיך ה' אשנא". וכן הוא אומר "אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד". וכן הוא אומר "וברוב גאונך תהרוס קמיך", מי הוא שקם נגדך? אלא שקמים נגד בניך.

דברי המדרש מקדמים אותנו לשלב נוסף בהבנה. לא רק שהעוזר לעמ"י כעוזר לשכינה אלא גם הצד ההפכי קיים - מי שנלחם בעמ"י הרי הוא נלחם בקב"ה.

ואולם, עדיין ניתן להבין שמי שנלחם בעמ"י, בניו של הקב"ה, ממילא הרי הוא כנלחם בקב"ה בעצמו. אולם במבט עמוק נראה שכוונת רש"י לומר להפך, שבעצם הם קמים נגדך אלא שהדרך לקום נגדך היא ע"י שהם קמים נגד בניך. כלומר, אין הכוונה שמי שנלחם נגד עמ"י ימצא את עצמו נלחם נגד הקב"ה, בגלל שאנו בניו והוא בא להושיענו. ההיפך הוא הנכון, מעיקרא לא באו אלה אלא להילחם נגד הקב"ה, ואנחנו האמצעי שלהם להילחם נגד הקב"ה. הקב"ה שוכן מרומים ואין דרך להילחם עמו אלא דרך מלחמה בנציגיו בעולם, דהיינו עמ"י. המלחמה נגד הקב"ה איננה תוצאה מכך שנלחמו בנו אלא הסיבה מדוע הם באים להילחם נגדנו.

נפנה עתה להוכחת הדברים.

כך נראה להבין מפירוש רש"י לפסוק נוסף (במדבר י, לה):

וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֵיבֶיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ:

ומסביר רש"י:

משנאיך - אלו שונאי ישראל, שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם, שנאמר "ומשנאיך נשאו ראש" (תהלים פג, ג), ומי הם? "על עמך יערימו סוד" (שם, ד).

גם כאן אין הכוונה שמי ששונא את עמ"י מוצא את עצמו במלחמה נגד הקב"ה, אלא שהוא שונא את הקב"ה ולכן הוא בא כנגד עמ"י.

נראה, שזו כוונתו בפירושו לפסוק בשירת הים (שמות טו, ז):

וְבָרַב אֲזַנְךָ תִּתְהַרֵס קַמִּיָּהּ, תִּשְׁלַח חֲרֹנְךָ יֶאֱכְלֵמוּ פִּקְשׁוֹ.

ומסביר רש"י:

תהרס - תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך, ומי הם הקמים כנגדו? אלו הקמים על ישראל, וכן הוא אומר "כי הנה אויביך יהמיון", ומה היא ההמיה? "על עמך יערימו סוד", ועל זה קורא אותם אויביו של מקום.

כך אכן מסביר מלבי"ם על הפסוקים בתהילים (פג, א-ו) אותם רש"י הביא:

שִׁיר מְזֻמֹּר לְאַסָּף. אֱלֹהִים אֵל דְּמִי לָךְ, אֵל תִּתְהַרֵשׁ וְאֵל תִּשְׁקֹט אֵל. כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יִהְיִינּוּ וַיִּמְשְׁנֵנְךָ נְשָׂאוּ רֹאשׁ. עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וַיִּתְעַצְּבוּ עַל צְפוּנְךָ. אָמְרוּ: לָכֵן וַנִּכְחִידֶם מִגּוֹי וְלֹא יִזְכָּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד. כִּי נִעְצְבוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית בְּכִלְתוֹ.

וביאר המלבי"ם:

[ב] אלהים אל דמי לך, אל תדום ותניח מעשיך והיית מושיע ישראל עד עתה, אל תחרש, החרישה הוא הפך המענה, ר"ל שאתה צריך לענות כי **הדבר נוגע לך** כמו שיבאר...

[ג] כי הנה אויביך יהמיון אלה ההומים הם אויביך, ונגדך הומים, ענה אותם ואל תשקט, כי משנאיך נשאו ראש, הנושאים ראש להרע בפועל הם **משנאיך, ועליך באו**, וצריך אתה לעשות להלחם נגדם.

[ד] על [עמך], מה שיערימו סוד על ישראל הוא מצד שהם עמך. ויתיעצו, ועקר העצה שלהם ותכלית מגמתם הוא על צפוניך, על עניני האלהות הצפונים, כמו על אמונת האחדות ועל קשר אלהותך והשגחתך על ישראל, ועל התורה והמצוות שנתת להם שרוצים לבטל זה מאתם.

[ה] אמרו זה לזה, לכו ונכחידם מגוי כדי שלא יזכר שם ישראל עוד, שרוצים לבטל שם ישראל, ששם זה מורה על שמונהגים למעלה מן הטבע, ושהם מושגחים מה', ששם זה לא יזכר עוד, וא"כ עקר ביאתם הוא לבטל את האמונה ועליך באו על אלהותך הנודע בעולם ע"י ישראל.

[ו] כי, באר הראיה לזה שעקר ביאתם הוא על האלהות, כי הנה היו שם עמים מפורדים, יש מהם שכנים לא"י ויש רחוקים מא"י, וזה מבואר כי השכנים לארץ שלוחמים ולוקחים לעזרתם עמים רחוקים, כל אחד יש לו תכלית מיוחדת, השכנים ילחמו מפני שיראים מהם או כדי לקחת גבול ארצם, והרחוקים ילחמו בעבור השלל והבז, אבל הם נועצו לב יחדו שבאו כולם בלב אחד ועצה אחת, ויש להם תכלית אחד, מפני שעליך ברית יכרתו, שתכלית ביאת כולם הוא עליך, שמקנאים על פרסום אלהותך בעולם ע"י ישראל, וזה התכלית המיוחדת לכולם...

מסביר המלבי"ם, שעיקר מגמתם של הגוים הנלחמים כנגד עמ"י, היא להילחם כנגד האלוהות הנודעת בעולם ע"י עמ"י, וכנגד מה שעמ"י מייצג בעולם: התורה, המצוות והשגחת ה'. והראיה לכך היא המכנה המשותף של כל המחנה הבא כנגד ישראל, הן הקרובים והן הרחוקים. אם המלחמה היתה מלחמה גשמית חומרית רגילה, לקרובים היו אינטרסים משלהם ולרחוקים אינטרסים שלהם. אולם המצב שבו הם באים יחד שותפים במטרותיהם, אות הוא לכך שאין המלחמה חומרית גשמית אלא רוחנית, אלוקית.

ג. הכרת ה' בעולם עוברת דרך עם ישראל

כך מסביר גם רש"י בעצמו בפירושו לתהילים:

עליך ברית יכרותו - ברית זו אינה אלא עליך **להשכיח את שמך**, שאין אתה קרוי אלהים אלא לנו, אלהי ישראל, ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר. כך מצאתי.

נראה מדויק ברש"י שלא כתב שממילא ישכח שמך, אלא "ברית זו אינה אלא... להשכיח". זו מטרתה, על זה נסובה המלחמה, ואין זו רק תוצאה ממחיית עמ". ממילא נבין שזו גם כוונתו בפירושים הקודמים שהבאנו, בהם ציטט מזמור זה בתהילים.

בעזרת המהר"ל (נצח ישראל, י) נוכל להעמיק בהבנת דברי רש"י הללו, מדוע הכרת ה' בעולם עוברת דרך עמ":

ובירושלמי דתענית (ב, ו), ריש לקיש בשם רבי ינאי אמר: שתף הקדוש ברוך הוא שמו בישראל. למה הדבר דומה? למלך שהיה לו מפתח פלטרין קטנה, אמר אם אני אניח המפתח כמו שהיא, הרי היא אבודה, אלא הרי אני קובע בה שלשלת, שאם תהיה אבודה, תהיה השלשלת מונח עלי. כך אמר הקדוש ברוך הוא, אם אני מניח את בני ישראל הרי הם אבודים בין האומות, אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם. מה טעם? "וישמע הכנעני ויושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמינו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול" (ראה יהושע ז, ט), שהוא משותף בנו, עד כאן. וביאור ענין זה, כי **העולם הזה הוא פלטרין של מלך, וישראל הם מפתח של פלטרין, שאם אין ישראל הרי דומה לפלטרין שהוא סגור**. וכאשר הפלטרין סגור אין הפלטרין משמש כלום, ולא נקרא 'בית', כי אין לו פתיחה. **כך אם אין ישראל, אין הפלטרין - שהוא העולם - משמש כלום, והוא סגור, וכאילו אין שם פלטרין עליו כלל**. ולפיכך נקרא ישראל מפתח קטנה, שהם אומה קטנה, והם המפתח של הפלטרין הגדולה. וכבר התבאר כי ישראל נחשבים שהם כמו צורה אל העולם, ולכך מדמה את ישראל למפתח, שהמפתח פותחת הטרקלין עד שהיא פתוחה. וכאשר אין המפתח, הפלטרין היא סגורה, והוא

כמו גלמי כלי עץ, אשר הוא סתום ואין לו בית קיבול, ואין לה צורת טרקלין, שהוא פתוח.

עם ישראל הוא המפתח של הקב"ה להיכנס לעולם. מי שרוצה לנתק את העולם מהקב"ה חייב לאבד במו ידיו את המפתח שבאמצעותו בעל הבית נכנס לפלטרין.

ד. שורשי האנטישמיות

כך מסביר גם הרמב"ן את הפסוק (דברים לב, מא):

אִם שְׁנוֹתַי בְּרֶךְ חֲרָבִי וְתֹאחֶזֶ בְּמִשְׁפַּט יְדֵי אֲשִׁיב נָקָם לְצָרִי וְלִמְשָׁנָי אֲשַׁלֵּם.
ואמרה השירה, כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם. והטעם, כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקדוש ברוך הוא, כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו ע"ז כהם, רק בעבור שלא יעשו כמעשיהם, ויעבדו את הקדוש ברוך הוא וישמרו את מצותיו, ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחייהם, ויבזזו ע"ז שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם, וכענין שאמר "כי עליך הורגנו כל היום" (תהלים מד, כג), אם כן לשנאתו של הקדוש ברוך הוא יעשו בנו כל הרעות האלה, והם צריו ומשנאיו ועליו להנקם מהם.

וכך כותב גם הרמב"ם באיגרת תימן:

ומפני שיחד אותנו הבורא במצותיו ובחוקותיו, והתבארה מעלתנו על זולתנו בכללותיו ובמשפטיו, שנאמר: "ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים" (דברים ד, ח), קנאונו עובדי עבודה זרה כלם על דתנו קנאה גדולה, וילחצו מלכיהם בשבילה לערער עלינו שטנה ואיבה, ורצונם להלחם בה' ולעשות מריבה עמו, ואלהים הוא - ומי ירב לו.

גם צוררי ישראל בעת החדשה ידעו שכך הם הדברים:

חייב אדם לרחוש אי אמון כלפי הרוח והמצפון ולתת אמון באינסטינקטים שלו. עלינו לקנות לנו שוב תמימות חדשה (שיחותי על היטלר, עמוד 194).

כי המלחמה על השלטון בעולם נערכת רק בינינו, בין שני המחנות האלה בלבד - מלחמת גרמנים ביהודים. כל השאר אינו אלא מראית עין כוזבת. בשביל עמנו, הרי זו ברירה מכרעת אם יחזיקו באמונת הנצרות היהודית, ובמוסר הרחמים הרכיך שלה, או באמונה חזקה, אמונת גיבורים באלוהים אשר בטבע, באלהים אשר בקרב עמנו, אשר בגורלנו ובדמנו... **אין אנו רוצים באנשים הפוזלים בעיניהם השמימה. רוצים אנו באנשים בני חורין, היודעים ומרגישים כי האלוהים הוא בקרבם** (שם, עמוד 46).

ההשגחה ייעדה אותי (היטלר ימ"ש) להיות משחררה הגדול ביותר של האנושיות, אני משחרר את האנשים מכבלי הרוח, אשר נהפך למטרה בפני עצמו, מן העינויים הנאלחים והמשפילים שלך, חזיון שוא המכונה מצפון ומוסר, ומן התביעות לחירות ועצמאות אישית, אשר רק מעטים מסוגלים לקבל אותן (שם, עמוד 195).

ה. על ייחוד ה' הוא עושה מלחמה

מצאנו מקום נוסף שבו בן אדם עוזר כביכול לקב"ה ונלחם את מלחמותיו, וממקור זה עולות השלכות מעשיות.

אביגיל מתחננת לדוד (שמואל א' כה, כח):

שָׂא נָא לְפִשֶׁע אֲמָתְךָ, כִּי עָשָׂה יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדֹנָי בֵּית נְאֻמָּן, כִּי מִלְחָמוֹת ה' אֲדֹנָי נִלְחָם וְרָעָה לֹא תִמָּצָא בָּךְ מִיָּמֶיךָ.

מסביר הגרי"ז בחידושו (סי' קסד):

נראה דביאור "מלחמות ה'" הוא כמבואר ברמב"ם פ"ז ממלכים הט"ו שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה.

נביא את לשון הרמב"ם שם:

ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, **וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה**, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל

דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם", ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו. ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו", והרי מפורש בקבלה "ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם". וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו **לקדש את השם בלבד**, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר "כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן, כי **מלחמות ה'** אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך" וגו' "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך".

הרי שרמב"ם פסק את הדבר אף להלכה. על היוצא לצבא המלחמה לדעת שכל המלחמות אותם נלחם הן על יחוד ה'. על זה המלחמה. זהו הנושא ולא משהו אחר.

ברמב"ם ישנה גם הבטחה - אדם שידיעה זו תמלא את לבו "מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה".

כך אומרת אביגיל לדוד: כזה הוא אופי מלחמותיך עד כה. אל תערב במלחמותיך מלחמה פרטית בנבל, שהיא רשות ואולי אפילו עבירה. מלחמה כזו עלולה להוציא לעז גם על מלחמותיך האחרות, כביכול אינן על יחוד ה' ח"ו.

לאורם של דברים אלו, נוכל להבין גם את הדין ודברים שבין הקב"ה למשה במלחמת מדין (במדבר לא, א-ג):

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. נִקֵּם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים, אֲחֵר תִּנְאַסְף אֶל עַמִּיךָ. וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר: הִחְלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצַבָּא וַיְהִי עַל מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן.

ה' פונה למשה לנקום את נקמת בני ישראל ואילו משה מזעיק את העם כדי לנקום את נקמת ה'.

מסביר המדרש (במדבר רבה, כב, ב):

לתת נקמת ה' במדין - הקדוש ברוך הוא אמר "נקמת בני ישראל" ומשה אמר "נקמת ה' במדין". אמר הקדוש ברוך הוא להם: אינו אלא דיקו שלכם שגרמו לי להזיק אותן. אמר משה: רבון העולמים, אם היינו ערלים או עובדי עבודת כוכבים או כופרי מצות - לא היו שונאין אותנו, **ואינו רודפין אחרינו אלא בשביל תורה ומצות שנתת לנו**, הלכך הנקמה שלך, "לתת נקמת ה'".

על פי זה מסביר האור החיים הקדוש (במדבר לב, כ) את החזרה המרובה (שש פעמים!) אצל בני גד ובני ראובן על הביטוי "לפני ה'":

וַיִּשְׁאוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גְדֹרֹת צֹאן נִבְנְהָ לְמִקְנֵנוּ פֹה וְעָרִים לְטַפְנוּ. וַאֲנַחְנוּ נִחְלֵץ חֲשִׁים לְפָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם הִבִּיאֲנָם אֶל מְקוֹמָם...

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה: אִם תַּעֲשׂוּן אֶת הַדְּבָר הַזֶּה, אִם תִּחְלְצוּ לְפָנֵי ה' לְמַלְחָמָה. וְעֵבֶר לָכֶם כָּל חֵלּוּץ אֶת הַיָּרְדֵן לְפָנֵי ה' עַד הוֹרִישׁוּ אֶת אִיבֵי מִפְּנֵי. וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לְפָנֵי ה' וְאַחַר תָּשָׁבוּ...

וַיֹּאמֶר בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר... וְעֵבְדִיךָ יַעֲבְרוּ כָּל חֵלּוּץ צָבָא לְפָנֵי ה' לְמַלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אָדְנִי דִּבֶּר.

וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֶת אֲלֻעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן וְאֵת רְאִשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם: אִם יַעֲבְרוּ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶתְכֶם אֶת הַיָּרְדֵן כָּל חֵלּוּץ לְמַלְחָמָה לְפָנֵי ה'...

וַיַּעֲנוּ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר: אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל עֲבָדֶיךָ כִּן נַעֲשֶׂה. נַחֲנוּ נַעֲבֹר חֵלּוּצִים לְפָנֵי ה' אָרֶץ כְּנָעַן וְאֶתְנֵנוּ אַחֲזֵת נַחֲלָתְנוּ מֵעֵבֶר לַיָּרְדֵן (במדבר לב, טז-לב).

ומסביר האור החיים:

למה כפל לומר אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו' ולא הספיק באחת מהנה? ולכשנדייק לא היה צריך להשיבם אלא יסכים לדבריהם במה שיקרא ליהושע ולא לעזר ויצו אותם כאמור בסמוך. עוד, למה דקדק לומר הזה? עוד, מה כוונתו באומרו בסמוך לפני ה'?

אכן כוונת מאמר משה היא לפי שראה **שדעת בני גד ובני ראובן שרוצים לעבור עם ישראל אינו אלא כדי שיתרצו ויחליטו להם נתינת הארצות ולא לתכלית אחר, ודבר זה אין נכון לעשות כן לענין הצלחת המלחמה, כי צריכין בני המלחמה שתהיה מלחמתם להנקם מאויבי ה' להכרית להם כל נשמה ותקרא מלחמת חובת מצות ה'...**

על כן האנשים ההמה כיון שאין הולכים אלא להתקיים בידם הארץ יש מיחוש בחליצתם שלא תועיל, ואפשר שיהיו ניזוקים מהם, אשר על כן נתחכם משה ואמר להם אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו', פירוש כנגד מה שאמרו הם ואנחנו נחליץ חושים וגו' אמר אם תעשון את הדבר הזה, ותיבת זה חוזרת למאמר הנאמר בסמוך, וכנגד מה שכוונתן בהליכה לקיום התנאי אמר אם תחלצו לפני ה' למלחמה, דקדק לומר לפני ה', כמאמר רמב"ם שכתב שתהיה כוונתו לקדש ה', וכמו שגמר אומר עד הורישו את אויביו, פירוש אויביו של הקדוש ברוך הוא. ואין לפרש אויביו של ישראל שהרי לא הוזכר בדברי משה מתחילת דבריו עד עתה זכרון ישראל, לומר שעליו חוזר מאמר אויביו. אלא ודאי כי לה' חוזרים הדברים שתהיה כוונתם להנקם מאויבי ה' לקדש שמו יתברך...

למלחמה צריך להיחלץ ללא שום כוונת רווח אישי אלא אך ורק לקדש שם ה' ולהנקם מאויביו.

האור החיים כותב, שאין להיחלץ למלחמה לשם רווח אישי ואף לא לשם רווח לאומי. כך הוא מסביר את השינוי (שהבאנו קודם) בדברי משה לעם במלחמת מדין:

ואומרו לתת נקמת ה' גם זה מההתחכמות להשגת הנקמה שצוה אותם, שתהיה כוונת הנקמה **לקנאת ה'** אשר גרמו ביטול מצותיו ורצונו יתברך **ולא להתנקם על המסובב מהחטא שמתו כמה מישראל**. כי לכשתהיה הכוונה על זה אין במעשה מצוה להסתייע באמצעותם להנקם מאויב. והגם שה' אמר אליו נקמת בני ישראל, לא אמר אליו שיאמר לישראל לשון זה אלא שדבריו היו עם משה נקום נקמת בני ישראל, ומשה נתחכם לעשות הדבר בדרך זה לקיים הנקמה של ישראל שנצטווה עליה במאמר נקום.

ובמילותיו הקצרות של הקדושת לוי (פרשת מטות):

וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין - כי מי שרוצה לעשות מלחמות, כשיסמוך על ה' אז בוודאי יצליח במלחמה, כשלא יתכוין לטובות עצמו רק לעשות רצון הקדוש ברוך הוא. והפירוש הוא כך, 'החלצו מאתכם' שלא ילחמו להנאת עצמם, אז בוודאי 'יהיו על מדין' ויצליחו כשיתכוונו 'לתת נקמת ה' במדין' ולא להנאת עצמם.

למעשה, זהו עומק משמעותו של הביטוי 'חלוצי צבא' המופיע במלחמת מדין ואצל בני גד ובני ראובן. רומז לכך בעל הטורים (במדבר לב, כא):

חלוץ - ב' במסורה - "ועבר לכם כל חלוץ" (שם), "חלוץ הנעל" (דברים כה, י). והיינו דאמרינן (שבת נו ע"א) כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ נעל היבם. ושמעין מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד. וזהו ועבר לכם כל חלוץ, פירוש חלוץ הנעל.

מצאנו בשני מקומות את השורש חל"צ, בענייני מלחמה ובענייני חליצה. ומכאן רמז שכבר אצל משה נהגו שהיוצא למלחמה כותב גט כריתות לאשתו, כפי שנכתב בגמרא לגבי דוד.

הראי"ה קוק מסביר בעין אי"ה (שבת פרק חמישי, אות סא) שהדברים אינם טכניים בלבד, אלא מבטאים כוונה עמוקה:

האומות, שמטרת הווייתן היא חמרית, והנן מצויירות כעין אגודת שותפים לצרכי קנינים אהובים או נדרשים להן, אצלן תהיה אהבת האומה בכללה רק אז מבוססת, כשתהיה תמיד חוזרת אל הפרטים, אל הטבת מצב המשפחה היחידה שלשם הטבתה התאגדה האומה, כשם שחיות מדבריות הבודדות בטבען מתקבצות לפעמים לרגלי צרה משותפת או למחזה ריוח של טרף משותף. ע"כ, אימוץ הזכרת המשפחה ואיגודה לפי מצבן הן, הוא ראוי להיות ממכשירי זריזות הקרב, ע"כ היו הנשים באות במלחמה ומשותפות עם הבעלים. **לא כאלה חלק יעקב, שתכלית מציאות האומה, מצד צורתה, מצד נשמתה ואורח חייה, בשביל קדושתה ורוח ד' השפוך עליה**, זהו האוצר היותר יקר מכל חמדה, זהו החפץ העליון של כל יחיד באומה ושל כל הכלל כולו, זהו הנותן עז ועטרה להויית המשפחה עצמה בצבינה המקודש הישראלי.

ע"כ, בבא התור לעבוד לטובת האומה בכללה, אז כשרגא בטיהרא תבטל אהבת המשפחה, לבל תחלל את עז אהבת האומה. **היציאה למלחמה לא היתה ע"פ חשבון של הצלחת הפרט, שחשב שכשישוב מן המלחמה יהיה מוצלח ומאושר. לא, הוא צייר בעצמו כאילו התיאש מן החיים הפרטיים, והולך הוא בשמחה ע"מ למות מות גבורים וקדושים במלחמת ד' לרומם קרן לעמו, ע"כ כותב גט כריתות לאשתו ליאש את לבבו בכל האפשרי מקשר משפחה ומהרעיון הפרטי התלוי בו, בהיותו דורך מהלך של רעיון יותר כללי ויותר עליון, מהלך עבודת הקודש של העם כולו...**

אותו חייל שנתן לאשתו גט כריתות לא פעל דבר בלבד, שלא תגיע האשה למצב של צורך בחליצה (או יבום). עומק המעשה הוא שאותו חלוץ צבא נחלץ כבר כעת - בעצם נתינת הגט - ממסגרתו האישית ומרצונותיו הפרטיים, ומוסר את נפשו על קידוש השם. היציאה למלחמה אצל עמ"י, בניגוד לאומות העולם,

איננה כדי לספק צרכים אישיים אף לא לאומיים-נמוכים, כי אם על קידוש השם ועל ייחודו.

ו. נוראותיו של ה' והוצאת ארון הברית למלחמה

ע"פ הדברים הנ"ל נוכל לבאר ענין נוסף. כשעם ישראל יוצאים למלחמה הם נושאים איתם את הארון (במדבר י, לג). מה מכיל הארון?
מסביר רש"י (שם):

וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים - זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו **שברי לוחות** מונחים, ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה.

לדעת רש"י בארון היוצא למלחמה נמצאים שברי הלוחות⁴. מדוע דוק אותם לוקחים למלחמה? לכאורה היינו מצפים שכשיוצאים למלחמה וזקוקים לסיעתא דשמיא עלינו להזכיר זכויותיהם של ישראל ולא עוונות כחטא העגל שגרם שבירת הלוחות?

בכתבי האר"י מצאנו (עץ חיים, שער לו):

...ודע כי **נורא** אותיות **ארו"ן**, לרמז אל המלכות הנקרא ארון לפי ששם התחלת בנינה...

דברי שלהלן נשלח בזהירות את קצה המטה כדי לטובלו ביערת הדבש, להשיבו אל פינו ולהאיר עינינו.

הגמרא (יומא סט ע"ב) מספרת:

אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה? שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה אמר: האל הגדל הגבר והנורא. **אתא ירמיה ואמר: נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו? לא אמר נורא.** אתא דניאל,

⁴ דנו רבותינו איזה ארון נשאר במשכן ואיזה יצא עמם. והדברים ארוכים בברייתא דמלאכת המשכן, בירושלמי שקלים (ו, א), בפירוש רמב"ן לתורה, ואכמ"ל

אמר: נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו: אדרבה, זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו, שנותן ארך אפים לרשעים. **ואלו הן נוראותיו - שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות?** ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה? אמר רבי אלעזר: מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו.

כנגד ירמיהו שהשמיט את המילה 'נורא' משבחיו של הקב"ה, באו אנשי כנסת הגדולה ואמרו שדוקא כאן ניכרת מידה זו. הכיצד?

מסביר שם המהרש"א:

נראה, דודאי לא פליגי, אלא דכל א' מהם הוסיף ופחת בכחותיו וכינויו כפי זמנו שראו ביכלתו וכחותיו של הקדוש ברוך הוא, וכולהו אמרו הגדול שבכל זמן ושעה גדולתו מפורסמת מתוך בריאת עולמו. ומשה בזמנו שראה גבורותיו ונוראותיו בנפלאות אשר עשה הקדוש ברוך הוא במצרים ובסיחון ועוג ושאר נסי המדבר, הוסיף לומר הגבור והנורא.

אתא ירמיה וראה בדורו וזמנו עובדי כוכבים מרקדין בהיכלו, אמר איה נוראותיו כו' וע"כ פחת מלומר הנורא...

עד דאתו אנשי כנסת הגדולה שהיו גם בסוף שבעים שנים של גלות בבל וראו באותן השנים שנצולו ישראל מכמה צרות, כגון מעשה המן שנצולו ע"י מרדכי שהיה מכלל כנסת הגדולה, חזרו לומר - הרי בכל השנים הללו שהאריך אף הקדוש ברוך הוא לרשעים זו היא גבורתו שכובש את יצרו וזו היא מוראו שאומה אחת כו', כמאמרם כבשה אחת בין שבעים זאבים. והיינו דמסיים שיודעיים בו בהקב"ה כו'. ולא כזבו בו. וכל אחד מהם לא כיזב בו לפי דורו וזמנו שראו בכחותיו יתברך ברוך הוא.

'נורא' היא ההנהגה בה הקב"ה מנהיג את עמו. בשעה שראה משה את ניסי ה' במדבר, ראה הוא נכוחה שהקב"ה מנהיג את עמ"י וראוי לשבחו 'נורא'. אולם בשעת החורבן היה נראה שכביכול ח"ו הקב"ה עזב את עמו לאנחות ואין הוא מנהיגו, ולכן פסק ירמיהו מלומר 'נורא'. אולם אנשי כנסת הגדולה שבאו אחריו,

ראו כיצד הקב"ה ממשיך להנהיג את עמו בחושך, בגלות. א"כ, עדין ההנהגה ישנה וחזרו לומר 'נורא'.

למדנו שמידת 'נורא' מסמלת ומבטאת את הנהגת ה' את עמ"י, בין אם זו הנהגה גלויה ומאירה ובין אם זו הנהגה בגלות ובחשיכה.

גם הארון מבטא את הקשר והחיבור שבין הקב"ה לעמו, מפורסמים למשל דברי הגמרא אודות הכרובים (בבא בתרא צט ע"א):

ולמאן דאמר "פניהם איש אל אחיו", הא כתיב "ופניהם לבית"? כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.

מעמיק המהר"ל (נצח ישראל, ה) בדברים ומסביר שהחיבור הנראה בכרובים הוא הפרח והפרי הבשל של החיבור האמיתי הזרוע ומושרש בארון עצמו ע"י לוחות הברית וספר הברית:

ועוד בא לומר, כאשר בא למקום קדשי הקדשים, ששם ויעוד שכינה והחבור עם ישראל, כי מקום ויעוד שכינה היה על ידי הארון, ששם לוחות הברית שכרת עם ישראל. וכן שם ספר תורה (ב"ב יד ב), שנקרא "ספר הברית" (שמות כד, ז), שהקב"ה יש לו חבור עם ישראל. הנה התורה והלוחות, שהם בארון, הם עצם החיבור שיש להקב"ה עם ישראל. ולפיכך על הארון היו הכרובים, "ופניהם איש אל אחיו" (שמות כה, כ), "כמעד איש ולוית" (מ"א ז, לו). כשעלו לרגל היו מגביהם להם הפרוכת, והיו מראים להם הכרובים (וימא נד א), כלומר שחבת הקדוש ברוך הוא אל ישראל כמו זכר אל הנקבה דרך משל. ותוך הארון הוא החבור והדיבוק, וזה על ידי התורה והלוחות. וזה שאמר שלמה (שה"ש ג, י) "רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה", שכל המקרא נאמר על המשכן. "תוכו רצוף אהבה" כרובים ולוחות, כך פירשו ז"ל (שהש"ר ג, ח). נמצא כאשר תבין כי החיבור עצמו היה הארון.

למדנו, כי הארון ומידת נורא חד הם. שניהם מבטאים את הנהגת השכינה עם ישראל, מלכותו ניכרת בהם בהתאם למעשיהם.

הדברים כבר נכתבו בפירוש רבנו בחיי (שמות כה, י):

"ועשו ארון", חביב מעשה הארון ככסא הכבוד של מעלה... והמשכן פלו לא נעשה אלא בשביל הארון בלבד שהשכינה שרויה בתוכו... הכפורת רמז לכסא הכבוד כי שם שורש החכמה... וע"ד הקבלה: "ועשו ארון", הארון דוגמא לכסא הכבוד... ועל שם שהוא כולל הכח הגדול הנקרא "נורא" שהוא נחבא בתוכו וכענין שכתוב (שמות לד, י): "את מעשה ה' כי נורא הוא..."

ניתנה ראש ונשובה לשאלתנו.

למדנו, שמלחמתו של עמ"י שונה. כשעמ"י יוצא למלחמה אין הוא נלחם לשם הצלחה גשמית, גם לא לאומית. הוא נלחם על יחוד ה' בעולם. עמ"י נתבע ע"י האומות לקרב כנציגו של הקב"ה בעולם. מוטל עלינו להילחם משום שאין הכסא שלם, מלכותו איננה שלימה, איננה מקובלת על כולם. אנו נלחם בכל מקום שהלוחות שבורים לשניים, שכביכול יש ניתוק בין שמים לארץ, אין ה' אחד ושמו אחד. המלחמה היא בכל מקום שהלוחות מחוקים, אותיות פורחות באויר חוזרות תחת כסא הכבוד, הארץ עוד לא מסוגלת לקבלם. זאת היא המלחמה אותה לוחם עם ישראל. נושאים למערכה דווקא את הארון עם השברי הלוחות, בכדי לזכור זאת כל הזמן על מה נלחמים, לשם מה. משום כך זוכה עמנו ש"ה' אֱלֹהֵיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶךָ לְהַצִּילֶךָ וְלָתֵת אִיְבֹיֶךָ לְפָנֶיךָ" (דברים כג, טו).

ז. אחרית דבר

בשיעור זה אני פותח את שיעורי ההכנה לצבא. חייל חייב לדעת על מה ולשם מה הוא נלחם. דע את האויב. אסור שנתבלבל מכל מיני רוחות זרות המנשבות בעולם ובעם.

חיילנו יוצאים למלחמה מבית המדרש ולבית המדרש הם שבים, והמלחמה היא על בית המדרש - על אותה תורה, ערכים ומוסר שהוריד ה' לעולם דרך הברית עם בני ישראל.

יש לדבר השלכות רבות, למשל על השלב בו מתגייסים. התלמיד צריך לבדוק את עצמו כמה הוא חדור באמת בחיבור ובהבנה שהמלחמה היא על ייחודו של ה' ולא על דברים אחרים. לא לשם גאווה עצמית, כדי להגיע ליחידה זו או ליחידה אחרת, כומתה בצבע זה או אחר (אין הדבר סותר את השאיפה הרצויה לתרום את התרומה המירבית, אבל אין להתנות את התרומה בקבלה ליחידה ספיציפית), הדבר נוגע לצורה בה נלחמים, לסדרי עדיפויות נכונים בשדה הקרב, לקדושת המחנה, ועוד ועוד.